

## ביאורי מקראות בספר שמואל

### מאמר ב

#### שופטים, שמואל, שאל ודוד

##### תקופת השופטים כרקע לתקופתו של שמואל

במאמר הקודם, הראשון בסדרת המאמרים על ספר שמואל, עמדנו על דברי חז"ל 'שמואל כתב ספרו וספר שופטים ומגילת רות'. ביארנו שמשמעות הדברים היא, שספרו של שמואל מגיע על רקע שני הספרים הללו, מגילת רות כמבשרת על לידתו של דוד ועל שרשיה הפלאיים, וספר שופטים כתיאורה של תקופת החושך והנפילה שלאחר אורם של משה ויהושע, שקדמה לאורם של שמואל ודוד.

במאמר זה, נבקש להבין מעט יותר לעומק את היחס בין ספר שופטים לספר שמואל. אמנם, על מנת למצות ענין זה, עלינו ללמוד ולהעמיק בספר שופטים בעצמם, ללא קשר לספר שמואל; ובעזרת ה', עוד מועד לחזון זה. ומכל מקום 'פטור בלא כלום אי אפשר'. ננסה אפוא לעמוד כאן בקצרה על מספר נקודות המאפיינות את ספר שופטים, הנקודות המהוות רקע להבנת החידוש הגדול שבספרנו. (בהמשך, נתייחס מעט אף למגילת רות בהקשר דומה).

ראשית, כמעשנו בראשונה, נפנה את תשומת לבנו לשם הספר: 'ספר שופטים'. אנו למדים ממנו שני דברים: א', שתקופת הספר מאופיינת כתקופה שבה עם ישראל היה מונהג על ידי שופטים, וב', שלמרות שמסופר בו על כמה וכמה שופטים, ראויים הם להתכנס כולם בתקופה אחת ובספר אחד, משום שיש קו אחד המשותף לכל התקופה הזאת. ושמה אף יותר מזה - ריבוי השופטים עצמו הוא מרכיב עיקרי בסיפורה של התקופה: סיפור של חוסר יציבות, חוסר אחידות, שברי תקופות והנהגות המצטרפות לפסיפס בלתי אחיד.

וכך מתאר זאת הספר בתחילתו:

וַיָּמָת יְהוֹשֻׁעַ בֶּן נֹון עֶבֶד ה' בֶּן מֵאָה וָעֶשְׂרִי שָׁנִים... וְגַם כָּל הַדּוֹר הַהוּא נֶאֱסָפוּ  
אֶל אֲבוֹתָיו וַיָּקָם דָּוִד אַחֵר אַחֲרֵיהֶם אֲשֶׁר לֹא יָדְעוּ אֶת ה' וְגַם אֶת הַמַּעֲשֶׂה  
אֲשֶׁר עָשָׂה לְיִשְׂרָאֵל.  
(שופטים ב, ט-י)

יהושע בן נון הסתלק לבית עולמו, ולא מינה אדם שייכנס לתפקידו וינהיג את ישראל. אחרי יהושע מתו כל זקני הדור, והדור החדש שקם היה דור ללא מנהיג וללא מורה דרך. אותו הדור מכונה בפי הנביא "דור אשר לא ידעו את ה'", ובפי חז"ל (בבא בתרא טו,ב) הוא נקרא "דור שכולו הבל".

חוסר ההנהגה שהיה בעם ישראל הוביל לירידה רוחנית ומוסרית עמוקה. העם נחלק לשבטים שונים הדואגים כל אחד לעצמו, ללא תחושת אחדות וערבות הדדית, ובשלבים מסוימים הידרדרו הדברים עד כדי מלחמת אחים של ממש.

כמו כן, תקופה זו מאופיינת בגלגל החוזר על עצמו שוב ושוב - בני ישראל חוטאים והקב"ה היה שולח בהם אויבים ושוסים להצר להם, ואז היו ישראל צועקים ונאנקים והיה ה' שולח להם שופט שיצילם. ואז, כל ימי השופט היו עוד ישראל נשמעים לדבריו, אך מיד במות השופט היו שבים ישראל להשחית מעשיהם ולעבוד עבודה זרה, ואז שוב היה ה' שולח להם צרה על חטאיהם וחוזר חלילה.

לקראת סיום הספר אנו מוצאים, בשני מקומות ובמילים זהות, את תיאור התקופה: "בַּיָּמִים הָהֵם אִין מֶלֶךְ בְּיִשְׂרָאֵל אִישׁ הַיֶּשֶׁר בְּעֵינָיו יַעֲשֶׂה" (שופטים יז, ו; יח, א). תיאור זה בא כדי לתת רקע לשתי נפילות כואבות של עם ישראל, בפסל מיכה ובפילגש בגבעה, שהתרחשו בעקבות חוסר יכולתו של עם ישראל להנהיג את עצמו ולהשליט סדר בחיים הציבוריים. לא לחינם עושה זאת ספר שופטים דווקא לקראת סיום הספר, מטרתו היא להבליט לעומת זאת את תקופת הנהגתו של שמואל: כבר בתחילת דרכו הוא זוכה להתקבל על כל עם ישראל - "וַיֵּדַע כָּל יִשְׂרָאֵל מִדֹּן וְעַד בָּאָר שָׁבַע כִּי נֶאֱמָן שְׁמוּאֵל לְנָבִיא לַה'" (להלן ג, כ), ובכך נסללת הדרך ל"וַיִּשְׁפֹּט שְׁמוּאֵל אֶת יִשְׂרָאֵל כָּל יְמֵי חַיָּיו. וְהָלַךְ מִדֵּי שָׁנָה בְּשָׁנָה וּסְבַב בֵּית אֵל וְהִגְלִיל וְהַמְצָפָה וְשִׁפְט אֶת יִשְׂרָאֵל אֶת כָּל הַמְּקוֹמוֹת הָאֵלֶּה" (להלן ז, טו-טז). כוחו של שמואל גדול כל כך, עד שהוא מצליח לנתק את התלות שבין 'אין מֶלֶךְ בְּיִשְׂרָאֵל' לבין 'אִישׁ הַיֶּשֶׁר בְּעֵינָיו יַעֲשֶׂה', ולהנהיג את העם על ידי משפט בלבד, ללא מלכות.

## חידושו של שמואל

וכל זה משתלב בתוך חידושו העיקרי והמשמעותי של שמואל שהוא - חידוש הקשר בין ה' לישראל. 'חידוש' במובנו הרגיל, שמואל מחדש דרגה נוספת בקשר בין ה' ובין ישראל, וגם 'חידוש' במובן נוסף, של החייאת הקשר, לאחר שנזנח והתרופף בתקופת השופטים.

פנים רבות יש לחידוש זה, כפי שנלמד בהמשך: חידוש הקשר למשכן על ידי אלקנה; חידוש שם 'צבא-ות' על ידי חנה - אשר, מלבד עצם חידוש שם קודש שמבטא התגלות חדשה, קשר חדש, נוכחות חדשה של השי"ת בתוך המציאות, יש כאן חידוש בעצם זה

שגילוי השם הגיע דווקא מלמטה, על ידי חנה, בניגוד לשמות הקודמים שהתגלו מלמעלה על ידי השי"ת עצמו; חידושה של התפילה כפי שהתגלה על ידי חנה, ועמידה לפני ה'; חידוש הנבואה על ידי שמואל, 'רבן של נביאים' שהופך את הנבואה ל'חזון נפרץ' ומקים בתי מדרש לנביאים, ועוד ועוד כפי שנראה.

בהמשך לימודנו ננסה לעמוד על הקשר שבין דרכו ה'רוחנית' של שמואל, לבין הצלחתו בהנהגה הארצית של עם ישראל; למעשה עיקר החידוש נעוץ בכך, שבדרכו של שמואל החלוקה בין התחומים אינה חדה ומוחלטת. היחס בין ה' ובין האדם ונוכחותו של הקב"ה בחיים הפוכים מ'פולחן דת' לאופן של חיים שלמים, חיי קודש וחול, שמיימיים וארציים כאחד. תפיסה כזאת של יחס עם הקב"ה מובילה את העם לנהל את חייו באופן הנכון, להתאחד כעם אחד סביב מנהיג אחד, כראוי לממלכת כהנים וגוי קדוש.

### המשכיות דרכו של שמואל בהמלכתו של דוד

כפי שציינו, השופטים שהיו לפני שמואל, גם אם הצליחו להשיג משהו בהנהגתם, כמו נצחון מול האויבים ושלום מדיני, הרי שהצלחתם היתה זמנית וארעית, והסתיימה מיד עם סיום תקופת הנהגתם; סכנה זו עמדה גם לפתחו של עם ישראל בסיום תקופתו של שמואל, כפי שנראה בע"ה בהרחבה בהמשך הספר. ובסופו של דבר, לאחר תהליך בירור מייסר, חוזרת הנהגת עם ישראל להיות תלויה במציאותו של מלך בשר ודם, ככל הגויים אשר סביבותיהם, ושמואל, לאחר השלמה עם מציאות זו, אכן ממנה להם מלך שימשיך את דרכו, וינהיג אותם ביד רמה. בכך בניגוד לקודמיו, היתה הצלחתו של שמואל קבועה וקיימת, אלא שקיומה חייב לבוש של מלכות, בהתאם לאופיו של עם ישראל, ול'תהליך הגדילה' שעבר עליו, משלב השופטים לשלב המלכים. (בכל זה נרחיב אי"ה במקומו).

עיקר הצלחתו של שמואל בהעמדת דרכו, היתה בהקמת מלכותו של דוד. אחר שמשח שמואל את דוד למלך, הנביא מספר שחזר שמואל אל ביתו הרמתה: וַיִּקַּח שְׁמוּאֵל אֶת קֶרֶן הַשֶּׁמֶן וַיִּמָּשַׁח אֹתוֹ בְּקֶרֶב אֶחָיו וַתִּצְלַח רוּחַ ה' אֶל דָּוִד מֵהַיּוֹם הַהוּא וַמָּעֵלָה וַיָּקָם שְׁמוּאֵל וַיֵּלֶךְ הָרְמָתָה. וּמִן הַנְּקוּדָה הַזֹּאת וַאֲיִלָּךְ, כמעט ואין אנו פוגשים את שמואל הנביא בחייו, רק בסיפור אחד כשברך דוד מפני שאול אליו הרמתה, ואז הם הלכו יחד אל ניות ברמה<sup>1</sup> וכל מה שארע שם.

1. חז"ל (זבחים נד, ב) דורשים את המילים 'ניות ברמה' 'שהיו יושבין ברמה ועוסקין בנויו של עולם', למצוא מקום לבית המקדש וכמו שפירש שם רש"י. בכך מוצאים חז"ל רמז בכתוב לקשר בין שמואל לדוד לא רק ביחס למלכות אלא גם ביחס לבית המקדש, אשר בא לביטוי כאשר דוד נרדף על ידי שאול וחוזר לקשר עם שמואל. מפגש זה מגיע ליישומו המעשי בסיום ספרנו, כאשר דוד המלך קונה את מקום המקדש שהתגלה לו אז, בגורן ארונה היבوسی.

### דוד המלך - מלכות עצמאית

במאורע הזה של משיחת דוד למלך, השלים שמואל הנביא את משימתו בהנהגת עם ישראל ישראל, ואילו הוא עצמו יכול לחזור אל ביתו הרמתה עד סוף חייו. גם במלחמה מול גלית והפלישתים בפרק יז שנמשכה ארבעים יום, אין אנו שומעים על שמואל הנביא מנהיגם של ישראל. אותו נביא שהוביל את ישראל בפרק ז במלחמה הראשונה מול פלישתים, ושעמד מאחורי שאול בפרק יא<sup>2</sup> במלחמה מול בני עמון, ושחיה לו שאול בפרק יג במלחמה השנייה מול הפלישתים, וששלח את שאול בפרק טו להילחם בעמלק, הרי שבמלחמה הזאת מול גלית והפלישתים, הוא נמצא בביתו ומניח לעם ישראל להתמודד לבד. מבחינתו של שמואל, למן הרגע שהוא משח את דוד למלך על ישראל, הרי ששרביט ההנהגה עברה מאתו אל דוד. ואכן כך היה לבסוף, שדוד הוא זה שהביא את הנצחון המיוחד בשם ה', וכאשר נלמד במקומו.

המלכתו של דוד במקומו של שאול תופסת מקום נכבד בספרנו, ובעזרת ה' נעמוד עליה במקומה, בדרישת הכתובים המספרים עליה. נסתפק כאן בהעלאת הרהור המתאים לכיוונו הכללי של הספר: התלות של שאול בשמואל מבטאת במידה מסוימת את המשך הדרך של ספר שופטים, של תלותיות וחוסר עצמאות של עם ישראל, שלא אפשרה לו הנהגה של מלכות, ולכן בסופו של דבר מלכותו של שאול נכשלה. ומן הסתם, הדבר קשור בעובדה ששאול לא היה משבט יהודה, השבט המיועד והראוי למלוכה.

דוד המלך הוא זה שהשלים את מהלכו של שמואל בכך שהביא מלכות של ממש, שהתאפיינה, בין השאר, בעצמאות וחוסר תלות אף בשמואל הנביא עצמו. בהמשך נעמוד על הופעתו הראשונה של דוד, במלחמתו מול גלית, וננסה לעמוד שם בהרחבה על אופן התגלות דרכו החדשה של דוד לעומת שאול, וכדרכנו, נבקש להעמיק ולראות ששורש הדבר אינו רק בשאלת הנהגה ארצית, אלא בתפיסת עמידת האדם מול ה' ומרכזיותו. דוד המלך מביא בשורה חדשה של עמידה מול ה', הבאה לידי ביטוי בספרנו, ובעיקר, כמובן, בספר תהלים, המחדש קשר ייחודי של האדם מול ה'.

### ספר שמואל כתחילתו של ספר תהלים

ואכן, ניצניו של ספר תהלים מתגלים כבר בתחילת ספרנו, בתפילותיה של חנה. אֶשְׁפֹּךְ לִפְנֵי שִׁיחִי שֶׁל דָּוִד, נמצא כבר אצל חנה וְאֶשְׁפֹּךְ אֶת נַפְשִׁי לִפְנֵי ה'; גם מְקִימִי מַעְפָּר דָּל מַאֲשֵׁפֶת יָרִים אֲבִיּוֹן לְהוֹשִׁיבִי עִם נְדִיבִים מוֹפִיעַ אצל חנה מְקִימִי מַעְפָּר דָּל מַאֲשֵׁפֶת יָרִים אֲבִיּוֹן לְהוֹשִׁיבִי עִם נְדִיבִים.

חז"ל כבר דרשו את תפילתה של חנה כנבואה על מלכות בית דוד, ואמרו שהיתה אחת משבע נביאות. על הפסוק עָלָץ לִבִּי בַּה' רָמָה קַרְנֵי בַּה' (פרק ב). דרשו בגמרא: "רמה קרני" ולא "רמה פכי", דוד ושלמה שנמשחו בקרן נמשכה מלכותן, שאול ויהוא שנמשחו בכף לא נמשכה מלכותן'. לא מלכותו של שאול, אלא דווקא מלכותו של דוד ומלכות בית דוד כולה, הם המשימה וההצלחה של החידוש הגדול של חנה ושמואל, ובהם היא גם חתמה את תפילתה בפסוק - וַיֵּתֶן עֹז לְמַלְכוֹ וַיְרֵם קֶרֶן מְשִׁיחוֹ.

נערך על ידי הרב יצחק רצקר  
 להצטרפות לרשימת התפוצה של שיעורי הרב אורי הולצמן  
 ניתן לשלוח דוא"ל לכתובת:  
[shiuriholzman+subscribe@googlegroups.com](mailto:shiuriholzman+subscribe@googlegroups.com)  
 להערות: [shiurimholzman@gmail.com](mailto:shiurimholzman@gmail.com)  
 עיצוב ועימוד: ארי יארמיש 0548400711